

Høgesanger *Sylvia nisoria*, førhen en talrig ynglefugl på Amager, sammen med Rødrygget Tornskade *Lanius collurio*

THORVALD FRØLICH¹

(With a summary in English: *The Barred Warbler* *Sylvia nisoria*, a previously numerous breeding bird on the island of Amager, and the *Red-backed Shrike* *Lanius collurio*)

Indledning

Ingen anden lokalitet her i landet har haft en så imponerende høgesangerbestand som Amager, i hvert fald ikke i nyere tid. Det hænger nok sammen med, at der næppe heller er nogen egn i Danmark, der i samme periode har kunnet opvise en så stor population af Rødrygget Tornskade. De to arters livshistorie er nemlig nøje sammenvævet på den måde, at Høgesangeren ved valg af levesteder næsten uden undtagelse synes at udvalge de områder, hvor der yngler Rødrygget Tornskade. Det har i overvældende grad kunnet konstateres på Amager på grund af de to arters overordentligt talrige repræsentation herude. Som følge af denne biotopmæssige samhörighed vil begge blive behandlet her. For tornskadens vedkommende vil jeg dog kun komme ind på årsagen til dens store talrigheid på øen samt redegøre for dens udbredelse herude, fordi det som nævnt særligt er disse forhold, der synes at have været medbestemmende både for den store bestand af Høgesangere på Amager og for hvilke steder på øen, de valgte at slå sig ned som ynglefugle.

Høgesangerens forekomst på Amager

Både Høgesanger og Rødrygget Tornskade synes at have haft langvarig tilknytning til Københavns omegn, herunder også til Amager, hvor Høgesangeren første gang blev konstateret for over 125 år siden, da Kjærbølling (1875-1877) – vist nok umiddelbart efter 1850 – fandt den ynglende herude. Den havde da kun været kendt som ynglefugl i Danmark i ca 20 år, ved København (Walter 1828-1841). Men beretningerne om dens forekomst på øen i forrige århundrede er meget spredte, selv om dette ikke uden videre kan tages som udtryk for, at dens ynglevirksomhed her har været tilsvarende sparsom. Og dette har måske heller været tilfældet, når man tænker på den udbredelse, den havde over hele Danmark i sidste halvdel af 1800-tallet, og for hvilken der senere ganske kort vil blive gjort rede. Man skal dog helt frem til 1894, før der atter foreligger sikre vidnesbyrd om, at Høgesangeren har ynglet på Amager. Det drejer sig om to dununger, der i det pågældende år blev taget på øen af zoologen Knud Andersen med få dages mellemrum, ca 11. juli og 14. juli, så de er muligt fra samme ynglelokalitet, ja måske samme rede.

Desværre savnes der nøjere angivelse af hvorfra på Amager, de ovennævnte ynglefund fra 1800-tallet stammer. De tidligst kendte ynglepladser herude er først fra 1900-tallet. Det er Fodfolkets

¹) Udgivet posthumt efter bearbejdning af HANS MELTOFTE

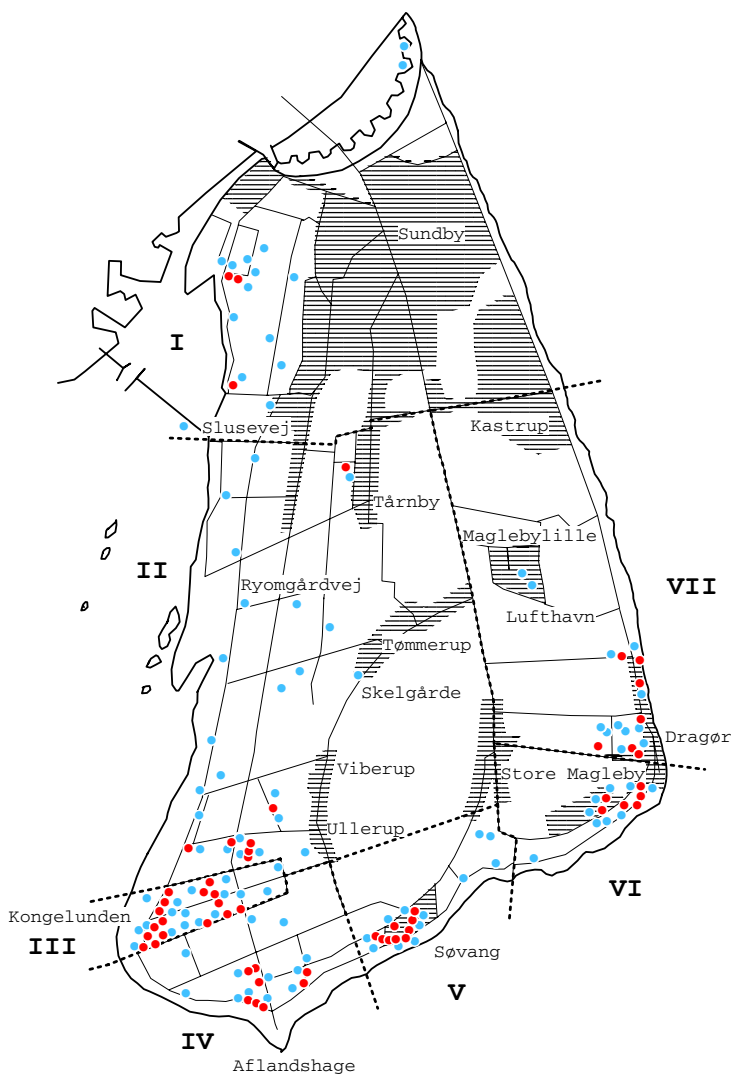

Fig. 1. Kort over Amager ca 1940 med territorier af Høgesanger (røde cirkler) og Rødrygget Tornskade (blå cirkler). Ikke alle territorier har været besat samtidig. Romertal angiver delområder af Amager, jf. Tabel 1.
Map of Amager from around 1940 with territories of Barred Warbler (red) and Red-backed Shrike (blue).

Skydebaner på den nordlige del af Amager Fælled, hvor Th. Grill fandt dens rede i 1906 (Hagerup 1906-1907), og Kongelunden, hvor Axel Koefoed (1922) traf den i 1913, men forgæves søgte efter den de følgende år. Der var dog dengang kun tale om et enkelt ynglepar i skoven. Det er interessant at konstatere, at den senere er genfundet netop på disse to gamle ynglepladser, nemlig i 1940 på Fodfolkets Skydebaner af mig og i 1924 i Kongelunden af Frits Albrechtsen (in litt.). I denne fortræffelige fugleskov har den siden og til ind i 1960'erne, eller i over 40, år været fast ynglefugl med en årlig

bestand på indtil 15 par i glansperioden i 1930'erne og 1940'erne. Herfra har den sikkert bredt sig til de efterhånden ikke få ynglepladser, der senere fandtes på egnede lokaliteter, dels lige nord for skoven, dels syd herfor langs hele Amagers syd-, sydøst- og østkyst fra Aflandshage over Søvang til Dragør. Endelig har der, i hvert fald lejlighedsvis, været enkelte spredte par på den nordvestlige del af øen (Tabel 1 og Fig. 1).

Bestande fandtes i syv delområder (I-VII) med 3-8 ynglelokaliteter i hvert, i alt 34 ynglelokaliteter. Hver ynglelokalitet rummede 1-5 territorier,

Tabel 1. Høgesangerbestandens fordeling på Amager. Tallene 1-34 angiver ynglelokaliteter, hver med 1-5 territorier, der dog ikke nødvendigvis alle har været besat samme år.

The distribution of the population of the Barred Warbler on Amager. The numbers 1-34 indicate localities, each with 1-5 territories (not all occupied at the same time). "Første fund" = first record, "Maks. antal par" = max. number of pairs recorded.

Lokaliteter/Localities	Første fund	Maks. antal par
I Nordlige Amager		
1. Fodfolkets Skydebaner	1906	1940: 2
2. Hyttehusstranden	1941: 1	
II Slusevej - Kongelunden		
3. Hjørnet af Oliefabriksvej og Smedekærvej	1940: 1	
4. Frieslandsvej	1939: 2	
5. Strandgårdens poppelallé	1941: 1	
6. Crillesens Eng	1942: 1	1945: 3
III Kongelunden		
7. Skovfogedmarken	1924: 1	1941: 2
8. Stien øst for Skovfogedmarken	1942: 1	
9. Rørsangerterrænet	1935: 1	1938: 2; 1940: 3
10. Høgesangerterrænet	1924: 2	1937: 10; 1938: 6
11. Ved Militærvej	1924: 1	1942: 1
12. Ved Rosenlundsvej	1924: 1	1942: 1
13. Fasanjægerboligen	1924: 1	1942: 1
IV Syd for Kongelunden		
14. Ringdrosselhegnet	1949: 1	1951: 2
15. Tårnet ved Sandagergård	1949: 1	
16. Aflandshagepoperne	1940: 1	1953: 3
17. Musvågevej	1939: 2	
V Søvang		
18. Hjørnet af Fælledvej og Poppelvej	1937: 1	
19. Birklund	1940: 1	
20. Parkvej (Søvang Sø)	1942: 2	
21. Rønnevejs sydende (Nu Poppelvej)	1941: 1	
22. Mellem Rønnevej og Poppelvej	1941: 1	
23. Søvej ud for Birkevej	1947: 1	
24. Tværvej ved marketenderiet	1948: 1	
25. Søvej ved Akacievej	1949: 1	
VI Syd-Drøgør		
26. Skippervænget	1938: 1	
27. Lundegårds Strandvej	1945: 1	
28. Drøgør Krudttårn	1938: 1	
29. Drøgør Nye Anlæg	1937: 2	1947: 3
VII Nord-Drøgør		
30. Jernbanestationen	1942: 2	
31. Grushullerne	1941: 1	
32. Gerdsvej	1941: 1	
33. Skansevej ved Stranden	1957: 1	
34. Ryvej	1939: 1	

hvoraf dog normalt kun 1-3 var besat samtidig. En enkelt ynglelokalitet, "Høgesangerterrænet" i Kongelunden (Tabel 1, nr 10), talte dog i slutningen af 1930'erne og i begyndelsen af 1940'erne 6-10 par. To andre steder fandtes ligeledes op til 6 par, Aflandshageområdet (Tabel 1, nr 14-16) i begyndelsen af 1950'erne og området ved Søvang Sø (Tabel 1, nr 18-22) i 1940'erne. I disse tre områder kunne man ligefrem tale om kolonidannelse, og det kunne man i nogen grad også, hvor tre reder fandtes nær hverandre, som ved "Crillesens Eng" (Tabel 1, nr 6) omkring 1945, i "Rørsangerterræ-

net" i Kongelunden (Tabel 1, nr 9) omkring 1940 og i Drøgør Nye Anlæg (Tabel 1, nr 29) i 1947.

Alle disse ynglelokaliteter på Amager – undtagen de, der var kendt i Kongelunden allerede i 1920'erne – blev opdaget af Rasmus Reeh og mig i 1937 og de efterfølgende år, men det er dog mest sandsynligt, at Høgesangeren har ynglet på nogle af disse lokaliteter flere år før 1937. Flere og flere par blev fundet af os og af C. Frithjof Christiansen (1942) i løbet af 1940'erne med det resultat, at den årlige ynglebestand kunne opgøres til mindst 40 par hen mod slutningen af perioden 1934-1945,

Høgesangerens bedste periode herude. Et overordentlig imponerende tal efter danske forhold og på grund af Høgesangerens sjældenhed i Danmark af endnu mere imponerende dimensioner end den Rødryggede Tornskades ca 100 par i samme periode. I sig selv også en forbløffende høj population, og det endda for begge arters vedkommende på et areal af ca 65 km², der tilmed kun for en tredjedels vedkommende var egnede ynglebiotoper for de to arter. De 65 km² udgjorde Amagers landområde før inddæmningen i Kalveboderne.

Nogen spredning fra den først kendte ynglelokalitet på Amager, Fodfolkets Skydebaner på Amager Fælled, til omliggende områder, således som det i 1930'erne skete fra Kongelunden, er ikke konstateret bortset fra et enkelt par, jeg i 1941 traf ved Hyttehusstranden, hvor Sjællandsbroen nu fører over til Sjælland. I 1951 havde jeg igen et par her, som i begyndelsen af 1950'erne også blev set af Børge Knudsen. Høgesangeren blev senest set på denne lokalitet i 1955, da Joes Ramsøe Jacobsen havde en syngende han her den 5. juni, og selv om han ikke kunne konstatere den igen ved senere besøg, kan det ikke ganske udelukkes, at den ynglede på stedet. Høgesangeren kan nemlig godt være ret lunefuld med at give livstegn fra sig på ynglepladsen, særlig så længe den ikke har store unger. Der er ikke siden blevet konstateret nogen yderligere udbredelse i dette område. Muligt har bestanden på Fodfolkets Skydebaner været for fåtallig til at have den fornødne ekspansionskraft. Der var i hvert fald højest to par, da jeg genfandt den her i 1940, godt 30 år efter Grill.

Anderledes med Kongelundsbestanden. I 1924 traf Frits Albrechtsen den i haverne lige op til det sydlige skovbryn på begge sider af Rosenlundsvej, og allerede dengang syntes der efter hans angivelse at have været mindst seks par i skoven. De var fordelt med tre par på sydsiden af det sydvestlige afsnit fra fasanjægerboligen til Militærvej (Tabel 1, nr 11-13), hvor der også i 1930'erne og i begyndelsen af 1940'erne blev truffet indtil tre ynglepar; med ét par i midtvegnet på Skovfogedmarken (Tabel 1, nr 7), hvor der ligeledes (eller i nærheden) var mindst ét par i 1930'erne og i 1940'erne; og med mindst to par i det sydvestlige hjørne af vestbrynet, der vender ud mod Kalvebod Strand (Tabel 1, nr 10). Sidstnævnte lokalitet var allerede i 1920'erne, i hvert fald fra 1926, hovedynglepladsen med mindst tre par, hvorfor jeg døbt området "Høgesangerterrænet". Bestandskulminationen nåedes her i 1937, da vi var otte ornitologer, der på en nat den 23. maj havde den overdådige oplevelse at se henved 10 hanner i deres ejendommelige sangflugt

stige syngende til vejrs langs kanten af skovbrynet lige ud til strandengene. Et uforglemmeligt syn! Det normale antal ynglepar her lå ellers i perioden 1926-1945 på omkring seks. Dertil kom i de fleste år i tidsrummet 1935-1949 og også senere 2-3 ynglepar nordligere langs samme skovbryn, i skovens nordvestlige afsnit kaldet "Rørsangerterrænet" (Tabel 1, nr 9). Således var Kongelundens vestrand, en strækning på ca 900 m ud mod de vandrige strandenge langs Kalveboderne, tæt besat med Høgesangere.

Hvilke ynglebiotoper foretrakkes?

Ser man på Høgesangerens udbredelse på Amager, synes det, som den har følt en særlig dragning mod kystområderne, men forklaringen herpå ligger nok i nogen grad i, at det var her, at den Rødryggede Tornskade især fandtes. De to arter har som nævnt i høj grad sammenfaldende yngleområder. På Amager foretrak de tornede buske (tjørne- og rosenbuske) i eller ud til åbent terræn, fortrinsvis strandenge eller indlandsoverdrev rige på blomster og insekter, men også i tjørnehegn langs øens bondemarker kunne man træffe dem.

De to arter gik heller ikke af vejen for at yngle i udkanten af småanlæg eller uglejede sommerhus haver eller sådanne, der endnu henlå som naturgrunde, navnlig når der her var bevaret store tjørnebuske eller fandtes tætte hække som hegn, og helst når de stødte ud til åbne områder eller lå nær kysten. Det var især tilfældet i Svøng og Dragør i 1930'erne, 1940'erne og 1950'erne.

Ynglebiotoperne skulle helst have nogle spredtstående træer eller enkelte buske, højere end den øvrige bevoksning, for Høgesangerens vedkommende antagelig for at hannen derfra kunne udføre den for arten karakteristiske sangflugt. I Kongelunden var begge arter også i særlig grad knyttet til de åbne områder som skovbryn og lysninger, hvor tjørn og vild rose dominerede eller dog udgjorde en væsentlig del. Den kratagtige, blandede bevoksning måtte godt have enkelte afsnit med lave græs i den løvprægede underskov, som det bl.a. var tilfældet i "Høgesangerterrænet", hvor to par af og til ynglede i sitkagræs.

Det nævnes ofte som et særkende for Høgesangeren, at den kan være ustabil i sin optræden som yngleflugt. Det er dog næppe noget særligt for denne art. Det passer muligvis, når bestanden kun består af et enkelt eller ganske få par og gælder da sikkert også for andre sjældne arter, navnlig sådanne der har deres ynglegrænse her. For Kongelunden har det som ovenfor anført kunnet fastslås, at Høgesangeren gennem mange år har holdt fast

Da Amagers bestand af Høgesangere var på sit højeste omkring 1940, talte den mindst 40 par. Foto: John Larsen.

ved de i 1920'erne valgte ynglepladser i skoven, og noget lignende gælder for andre af de kendte større ynglepladser i Østdanmark.

Sociabiliteten mellem Høgesanger og Rødrygget Tornskade

På de steder, hvor Høgesangeren yngler, træffer man som allerede nævnt næsten uden undtagelse også Rødrygget Tornskade. Det er Høgesangeren, der som den normalt sidst ankomne af de to arter slår sig ned for at yngle på tornskadens yngleplads og ikke omvendt. Den er da også den eneste af småfuglene, der uden større risiko kan tillade sig dette. For Høgesangeren, navnlig hannen, er en temmelig krasbørstig herre, som på ingen måde lader sig imponere af tornskaden, men udmærket er i stand til at klare sig over for den og bortjage den fra sin rede, hvis den skulle blive for nærgående. Det har jeg selv oplevet adskillige gange.

Høgesangerens tilknytning til tornskaden kan være så stærk, at der på Amager i en hel del tilfælde er fundet en afstand på blot 12 m mellem rederne af de to arter. De er endog fundet ynglende i samme busk, med mindre end én meter mellem rederne. Den 4. juni 1960 var der således en høgesangerrede med fire æg i en stor vild rose og ca 80

cm derfra, højere oppe i samme busk, en tornskaderede med seks æg. Begge kuld kom på vingerne. I denne busk ynglede begge arter sammen i flere år, og det var i denne rosenbusk, Amagers sidste sikre høgesangerkuld fandtes i 1962.

Høgesangeren bygger normalt lavt. Dens rede anbringes ofte mindre end 1 m over jorden, mens tornskadens gennemgående findes noget højere oppe.

Andre gange har der været betydeligt længere mellem de to arters reder, 20-50 m eller undtagelsesvist endnu længere. Til gengæld har det så ofte været sådan, at flere par Høgesangere inden for denne større eller mindre afstand har grupperet sig om en enkelt tornskades yngleplads. Måske har dette været en medvirkende årsag til den lejlighedsvis kolonidannelse hos Høgesangeren. På Amager har man også kunnet opleve, at Høgesangeren har placeret sin rede nær tornskadens på en biotop, der var ganske atypisk for begge arter, skønt der har været mere typiske høgesangerbiotoper i området, blot fjernere fra tornskadens yngleplads. Endelig har jeg – på en ellers regelmæssig yngleplads for begge arter – flere gange været ude for, at Høgesangeren er udeblevet som ynglefugl i år, hvor tornskaden heller ikke har været at finde.

Tabel 2. Høgesangerbestandens estimerede størrelse i forskellige dele af Amager 1935-1970.
The size of the population of Barred Warblers in different parts of Amager 1935-1970.

Periode/Period	1935-45	1946-49	1950-55	1956-60	1961-70
I Nordlige Amager	3-2	1-1	1-1?		
II Slusevej – Kongelunden	4-6	2-0?			
III Kongelunden	10-15	5-4	3-3	3-2	2-0?
IV Syd for Kongelunden	3-3	3-5	8-4	3-1	
V Søvang	1-6	6-9*	5-1	1?	
VI Syd-Drågor	4-5	4-3	1-0?	1-1?	
VII Nord-Drågor	5-5	5-4	2-1		
Total	c. 30-40	>25	20-10	8-3	2-0?

* Foruden på de sikre ynglepladser i Søvang (Tabel 1, nr. 18-25) blev Høgesangeren lejlighedsvis set og hørt på flere lokaliteter i dette sammerhusområde.

Der er i tidens løb givet forskellige forklaringer på det fra Høgesangerens side ensidigt fremkaldte naboskab mellem de to arter. At de foretrækker samme lokaliteter giver efter min opfattelse ingen fyldestgørende forklaring på, at Høgesangeren i den grad søger ind på tornskadens område (se også Christiansen 1944). Visse forfattere som Debois (1943) har tolket det på den måde, at Høgesangeren skulle søge beskyttelse mod mulige fjender hos tornskaden, og tolkningen af sociabiliteten som et resultat af, at Høgesangeren opnår en vis beskyttelse mod prædatorer ved at yngle nær den større og mere aggressive tornskade, og at Høgesangeren accepteres af tornskaden, understøttes af, at de to arter reagerer øjeblikkeligt på hinandens advarselsskald (Cramp 1992).

Med tanke på samhörigheden mellem arterne er der intet overraskende i, at Amager, med Danmarks tætteste bestand af Rødrygget Tornskade i årene omkring anden verdenskrig, i samme periode har kunnet mønstre langt den største bestand af Høgesangere i landet.

Bestandstilbagegangen og årsagerne hertil

Høgesangeren havde tidligere en mere vestlig udbredelse i Danmark, med meget talrigere forekomster, end det var tilfældet midt i 1900-tallet. I sidste halvdel af 1800-tallet kunne den træffes ynglende overalt i Jylland helt ud i vesterhavseggen, om end meget spredt (Hagerup 1906-1907). Siden har den uafslædig forskudt sig sydøstpå i Danmark med det resultat, at den i 1980'erne kun ynglende regelmæssigt på ganske få lokaliteter øst for Storebælt. Den klimaændring, der i denne periode har fundet sted i retning af mere fugtigt vejr i Høgesangerens ynglesæson, antages at være hovedårsagen til

bestandens forskydning mod sydøst og den stadige populationsnedgang, idet arten kræver et ret fastlandspræget klima. Høgesangeren har da også sin hovedudbredelse i områder øst og sydøst for Danmark med et mere solrigt klima end hos os.

Høgesangerens hovedudbredelse her i landet i mellemkrigsårene og tiden derefter har da også især været ved Østdanmarks syd- og østvendte kystområder, bl.a. Sydamer, nordenden af Præstø Fed, Maderne ved Præstø og andre nærliggende lokaliteter; endvidere Sjællands sydkyst fra skydebanerne vest for Vordingborg frem til Knudshoved Odde, Ulvshale og Klinteskov m.m. på Sydøstmøn, forskellige områder på Sydfalster og på Lollands sydkyst, især nær Vindeholme Skov øst for Nakskov, samt i de senere år også ved Stigs-næsværket.

Foruden klimaændringen kan ændringerne i landskabet siden slutningen af 1800-tallet (overdrevens forsvinden) have bidraget til Høgesangerens tilbagegang (og nu fuldstændige forsvinden som dansk yngleflugt; se Grell 1998).

Amagerbestandens kulmination, nedgang og forsvinden

Den generelle danske populationstilbagegang ramte også bestandene på Amager, både af Høgesanger og Rødrygget Tornskade, med det sørgelige resultat, at øens tornskadebestand i 1980'erne var blevet reduceret til omkring 5 par mod ca 100 par i 1930'erne, 1940'erne og 1950'erne, og at Høgesangeren i 1960'erne helt forsvandt (Tabel 2). I en række år var der en stor ynglebestand, navnlig i Kongelunden og i Drågor. I Kongelunden og de nordlige områder begyndte bestandsnedgangen i sidste halvdel af 1940'erne, og bestandstygdepunktet flyttedes til Amagers syd- og sydøstkyst

omkring Aflandshage, Søvang og Dragør (Tabel 2). Nedgangen på disse sydlige lokaliteter skete gradvist i løbet af 1950'erne.

Biotopforandringer, især foranlediget af byudviklingen, samt menneskelige forstyrrelser fra bl.a. alt for ivrige ornitologer, har bidraget til, og fremskyndet tilbagegangen på Amager, ja måske været den væsentligste årsag hertil i den periode, hvor der kun var få ynglepladser tilbage. Særligt i Kongelunden skete alt for hyppige besøg ved de efterhånden sparsomme reder, medens de sydlige ynglepladser enten var mindre kendte (Søvang og Dragør) eller ikke var offentligt tilgængelige (Aflandshageområdet). Måske var det en af årsagerne til, at den store tilbagegang indtrådte senere på disse ynglepladser. På andre gamle østdanske lokaliteter som Knudshoved Odde, Sydmon og Lolland-Falster, hvor urbanisering og menneskelige forstyrrelser ikke i synderlig grad har gjort sig gældende, holdt Høgesangeren fortsat stand, men også her var der en klar negativ tendens.

I begyndelsen af 1970'erne udgjorde hele den danske bestand blot mellem 15 og 30 par (Dybbro 1976).

Høgesangerens forekomst som ynglefugl i Danmark frembyder således et interessant billede, men endnu mere ejendommeligt har dog forløbet af dens ynglevirksomhed været på Amager, hvor dens indvandring og efterfølgende eksplosionsagtige forøgelse i 1930'erne og 1940'erne og særligt hurtige forsvinden igen ca 30 år senere har haft en næsten turbulent karakter.

Hvor længe holdt Amagerbestanden?

Det var i Kongelunden, Høgesangeren længst holdt stand på Amager, sikkert på grund af uforandrede biotoper i modsætning til, hvad der var tilfældet på mange af dens øvrige yngleområder herude, hvor urbaniseringen efterhånden satte ind og var med til at fremskynde dens tilbagegang. 1962 var det sidste år, den med sikkerhed gennemførte ynglen i skoven, i "Rørsangerterrænet" (Fig. 1, nr 9). I de følgende år – 1960'erne ud – blev der dog stadig set enkelte Høgesangere i skoven eller i dennes nærhed. Den 12. maj 1964 sås én af Poul Hansen, og i 1965 gjordes det senest konstaterede yngleforsøg. Den 30. maj 1966 blev en Høgesanger ringmærket på Aflandshage, og den 20. august 1967 blev en ungfugl mærket i et markhegn, der støder op til skovens sydside (Hans Peter Jensen), ca 400 m fra den gamle yngleplads i "Høgesangerterrænet". I samme markhegn mærkedes en ungfugl igen den 25. august 1970 (Hans Peter Jensen), ret sent hvis det var en dansk årsunge, men det er dog tidligere

sket, at høgesangerunger, udklækket i Kongelunden, har opholdt sig i skoven endnu i slutningen af august (se afsnittet Efterårstrækket). Og tidligere samme år – den 23. maj 1970 – så Johnny L. Pedersen, Lars Nordbjærg og Erik Sand en Høgesanger i "Rørsangerterrænet". Det kan derfor ikke udelukkes, at Høgesangeren har ynglet i Kongelunden i 1970. Senere er den med sikkerhed kun bemærket to gange, henholdsvis i 1972, da en ungfugl sås 21. oktober på det vestlige skovdige ud mod Kongelundsengen i "Rørsangerterrænet" (Rasmussen 1972), og 1. september 1974, da en sås nær Kongelunden (Rasmussen 1974). På grund af det sene tidspunkt for 1972-observationen – den seneste efterårsagttagelse i Danmark til dato – er der næppe tvivl om, at det i hvert fald i dette tilfælde må have drejet sig om en fremmed ungfugl, måske på omvendt efterårstræk (jf. Rabøl 1969).

Forårstrækket

Høgesangeren var en af de senest ankomende af de danske sangere. Varme i Sydeuropa i maj med sydlige vinde gav tidligere ankomster og tillige mulighed for større ynglebestande, navnlig hvis varme og tørt vejr også var fremherskende gennem yngletiden.

På Amager – den eneste danske ynglelokalitet med kendt ankomsttidspunkt gennem en årrække – lå ankomsten af årets første fugl i perioden 1924-1964 mellem 6. og 23. maj, med gennemsnit 17. maj (Tabel 3). Når 1930'erne havde den tidligste gennemsnitlige førsteobservation – også bortset fra det unormalt tidlige år 1933 – var det næppe nogen tilfældighed, men nok et resultat af, at eftersøgningen i denne periode var særligt ihærdig, og at bestanden var stor. I 1940-1943 foretoges også systematiske eftersøgninger, men her var de strenge vintre denne periodes første tre år med til at forsinke forårsankomsterne. Tidlig ankomst er også noteret i 1960'erne på grund af en forøget interesse, da Høgesangeren nu var blevet en stor sjældenhed.

Hvis det var blevet undersøgt ligeså indgående i alle årene 1924-1964 er det derfor sandsynligt, at den gennemsnitlige førsteankomst for alle årene ville have ligget lidt før 17. maj; jævnfør også gennemsnittet 15. maj for de skønnede ankomster i 1930'erne.

At periodens seneste førsteankomst, 23. maj, faldt i 1942 skyldes sikkert, at den foregående vinter var det 20. århundredes strengeste isvinter med kulde langt ind i maj. Periodens tidligst konstaterede førsteankomst, 6. maj, ville være den tidligst kendte forårsankomst i Danmark, hvis ikke

Tabel 3. Førsteiagttagelsesdatoer for Høgesanger på Amager, samt skønnede ankomster ud fra hvor mange fugle, der var til stede på førsteiagttagelsesdagen. Hvor der er set mindst 5 hanner på hovedlokaliteten på førsteiagttagelsesdagen, har jeg regnet med ankomst af de første fugle 2 dage før og ved 3 hanner 1 dag før de konstaterede. Endvidere har jeg, hvor den første, der er set, er en hun, regnet med førsteankomst 1 dag før for første han. Endelig er de estimerede ankomster i 1926 og 1931 baseret på reder fundet 9/6 1926 med fem små unger (Løppenthin 1931) og en rede fundet 11/6 1931 med seks større unger (H. Lange in litt.).

First observation dates for Barred Warblers on Amager together with the estimated arrival dates based on the number of birds seen at the first observation.

	Første observation <i>First observation</i>	Skønnet ankomst <i>Estimated arrival</i>	Endnu ikke ank. <i>Not yet arrived</i>
1920rne	Gennemsnit 19/5	Gennemsnit 17/5	
1924	20/5: 5	18/5	
1925	11/5: 1		
1926		16/5	
1927	21/5: 5	19/5	16/5
1929	21/5: 3	20/5	
1930rne	Gennemsnit 16/5	Gennemsnit 15/5	
1931		17/5	
1933	6/5: flere	5/5	
1934	12/5: 5-6	10/5	
1935	17/5: 1	16/5	10/5
1936	17/5: 1		10/5
1937	18/5: 2		17/5
1938	21/5: 2		19/5
1939	18/5: 3	17/5	14/5
1940rne	Gennemsnit 19/5	Gennemsnit 19/5	
1940	19/5: 1		
1941	21/5: 2		18-20/5
1942	23/5: 1		19/5
1943	16/5: 1		
1944	21/5: 1		
1945	21/5: 2		
1946	12/5: 1		
1949	19/5: 1		
1950erne	Gennemsnit 18/5	Gennemsnit 18/5	
1953	22/5: 3	21/5	
1954	19/5: 1		
1955	20/5: 2		
1958	15/5: 1		
1959	13/5: 1		
1960erne	Gennemsnit 16/5		
1960	17/5: 1		
1961	17/5: 2		
1962	19/5: 1		
1964	12/5: 1		

Lindhard Hansen (1962) havde kunnet berette, at konservator Lundahl, Nykøbing F, havde modtaget en han fra Hasselø på Falster den 16. april 1945. Unægtelig højst overraskende! På det tidspunkt skulle forårstrækkende Høgesangere normalt befinde sig sydøst for Middelhavet, og selv de tidligst ankomne sydøsteuropæiske Høgesangere er kun rent undtagelsesvist nået frem til deres ynglepladser omkring midten af april.

I sidste tredjedel af maj syntes hovedparten af Amagerbestanden at være kommet, hannerne således umiddelbart efter 20. maj.

Harboe (1939) angav, at Høgesangeren skulle

ankomme i første uge af maj, men iflg. det anførte er det for tidligt, selv om der lejlighedsvist er set Høgesangere i Danmark i første tredjedel af maj: 6/5 1933: flere Amager (F. Albrechtsen in litt.), 10/5 1944: 1 han Jægerspris (Holstein 1954), og 11/5 1952: 1 han syngende og snerrende Knudshoved Odde, Sjælland (B. Palm in litt.). 1952 var et år med meget tidlige førsteforekomster af mange instinkttrækfugle (Frølich 1954).

Første æg og ungerne udflyvning

På Amager begyndte æglægningen tidligst i de sidste majdage. 28. maj 1941 er således den tidligste

Tabel 4. Ynglepladser for Rødrygget Tornskade på Amager 1935-1955. Tornskaden ynglede dog ikke konstant på disse lokaliteter hvert år.
Breeding sites of Red-backed Shrike on Amager 1935-1955.

Område Area	Par Pairs	I alt Total
I Nordlige Amager <i>Northern Amager</i>		15
Christianshavns Vold	2	
Fodfolkets Skydebaner	4	
Amager Fælled til Slusevej	8	
Spærredæmningen	1	
II Slusevej – Kongelunden		23
Mejlgårds Eng	3	
Fællediget, Ryomgårdvej-Kongelunden	5	
Markhegn og overdrev øst for fællediget	15	
III Kongelunden		16-18
Nordøstlige afsnit	1	
Nordvestlige afsnit	7	
Sydvestlige afsnit	7-9	
Sydøstlige afsnit	1	
IV Syd for Kongelunden <i>South of Kongelunden</i>		13
Syd og sydøst for Kongelunden	4	
Sydvestpynten og Aflandshageområdet til Søvang	9	
V Søvang m.v.		12
Søvang	8	
Søvang – Store Magleby Strandvej	4	
VI Syd-Dragør	9	9
VII Nord-Dragør m.v.		12
Nord-Dragør	10	
Maglebylille	2	
Hele bestanden <i>Total population</i>		100-102

dato, hvor lægningen af første æg er konstateret herude (Christiansen 1942), men undtagelsesvist må æglægningen dog være påbegyndt endnu tidligere, idet en rede med 5 små unger blev fundet 9. juni 1926, og en anden rede fundet 14. juni 1931 indeholdt 6 større unger.

På grundlag af foranstående skulle ungerne af de tidligste Amager-kuld kunne have forladt deres reder omkring 20. juni. Udføjne unger er dog ikke set på Amager før 26. juni (1939; egne data). De fleste udføjne unger er dog først bemærket i juli. I dagene 1-24. juli er der således i 1937-1947 set udføjne unger fra over 20 forskellige kuld.

Efterårstrækket

Den sidste adulte fugl med en unge er set på Amager den 3. august 1927 (Hans Pedersen), men endnu den 7. august 1954 iagttoges en adult fugl (egne data), og den havde muligvis stadig unger, idet den snerrede kraftigt. Ynglesæsonens sidste unger, med sikkerhed udklækket herude, konstateredes i haven til den nu nedlagte fasanjægerbolig (Jægerhuset) i Kongelunden den 28. august 1924 (Frits Albrechtsen). Det kan i denne forbindelse anføres, at af unge Høgesangere faldet ved de danske fyr 1901-1936 (Hansen 1954), hvoraf næsten alle må

antages at have været danske, er over 75% faldet i tiden 12-20. august. Fremmede, gennemrejsende ungfugle er gennemgående set efter 20. august, de fleste (65%) dog inden udgangen af august (Rabøl 1969).

Rødrygget Tornskade

På den landlige del af Amager har jeg i perioden ca 1935-1955 haft kendskab til en årlig bestand af Rødrygget Tornskade på henved 100 ynglepar (Tabel 4). En efter danske forhold så imponerende stor population, at det vist er tvivlsomt, om der selv i ældre tid, da denne art var langt almindeligere, eksisterede nogen anden lokalitet her i landet af tilsvarende størrelse med en lignende bestandstæthed. Og så er der endda grund til at antage, at Amagers tornskadebestand en menneskealder tidligere har været endnu større, ja måske dobbelt så stor.

I slutningen af 1930'erne og til dels i 1940'erne er de fleste af ynglefuglene blevet fundet af Rasmus Reeh mig, efter at jeg var blevet opmærksom på øens usædvanligt store tornskaderigdom. Men selv om vi gennemstrejfede størstedelen af den offentligt tilgængelige del af det landlige Amager for at finde ynglende tornskader, har de ca 100 par dog næppe udgjort hele Amager-populationen.

Oprindelig var denne vældige Amager-bestand ikke noget isoleret fænomen i Københavnsegnen, for i 1800-tallet var den Rødryggede Tornskade særlig udbredt omkring hovedstaden. Om denne fugl fortæller Walter således, at han en sommer (vistnok i 1832) skød over 50 i omegnen af København (Helms 1939). Og endnu i 1850'erne var den Rødryggede Tornskade almindelig i Københavnsegnen (Gram 1908-1909). Men i slutningen af 1880'erne syntes Amager at være ved at indtage en særstilling hvad populationsstørrelsen angik. Det skyldtes, at byudviklingen da allerede var i fuld gang i det øvrige københavnske nærområde, hvorimod Amager med sine store strandfællede og overdrev fremdeles var en landlig idyl, hvor bestanden af Rødrygget Tornskade endnu stod på sin fulde højde. Det har vi et vidnesbyrd om fra en enkelt større Amager-lokalitet, nemlig Østamagers strandenge fra Christianshavns Vold ned mod Kastrop, hvor den Rødryggede Tornskade ifølge min fars oplysninger stadig var en meget almindelig ynglefugl omkring 1880-1890. Sikre holdepunkter for en nøjagtig opgørelse af hele den daværende Amager-bestand haves desværre ikke, men efter et forsigtigt skøn har antallet af ynglende Amagertornskader i 1880'erne antagelig været på over 150 par på et areal på ca 65 km², hvoraf en ret væsentlig del endda var uegnet for arten.

Den tilbagegang, der i tiden fra 1880'erne og indtil 1930'erne er sket på Amager, har ligesom andetsteds i Københavns omegn i første række været en følge af byudviklingen. Den har navnlig ramt de områder på øen, hvor urbaniseringen satte ind først, mens den store tilbageværende bestand, der eksisterede i tiden omkring anden verdenskrig, langt overvejende fandtes på den landlige del af øen, nemlig Vestamager og navnlig Syd-amager. Dette fremgår klart af Fig. 1, der viser, at der på den allernordligste del af øen nu kun fandtes to ynglepar, på Christianshavns Vold. Nordøstamagers strandenge ned mod Kastrop, hvor min far i sine drengeår så mange Rødryggede Tornskader, var nu blevet til en sammenhængende villaby.

Som ynglebiotop foretrækker den Rødryggede Tornskade ligesom Høgesangeren tjørnebevoksede enge og overdrev eller markhegn af tjørn langs dyrkede områder. Amager har altid været rig på sådanne lokaliteter, hvilket utvivlsomt er forklaringen på den store Amager-bestand. Da så mange af disse terræner tilmed er blevet bevaret meget længere herude end i de fleste andre egne af landet, idet store dele af øen længe henlå som fællede og landsbyoverdrev, og de dyrkede områder overvejende var indrammet af tjørnehegn, har Amagers

store tornskaderigdom haft karakter af en lokal dansk reliktbestand, et vidnesbyrd helt op i vor tid om, hvor almindelig Rødrygget Tornskade må have været i Danmark i det meste af 1800-tallet.

Hvis man ser på, hvorledes de beboede og dyrkede arealer på Amager var placeret i forhold til de udyrkede, får man stort set også forklaringen på tornskadebestandens fordeling herude. På Amager fandtes de gamle bondebyer midt inde på øen, omgivet af de dyrkede områder. Udenfor lå – og ligger til dels endnu – hovedparten af de udyrkede arealer, bestående af marine strandenge, der oprindelig har strakt sig hele Amager-kysten rundt. Men de dyrkede områder var indtil anden verdenskrig isprængt mange små indlandsoverdrev, rester af de tidligere græsklædte kystfællede, der efterhånden opdyrkedes i 1800-tallets sidste halvdel. Øen var altså længe præget af et gennem flere hundrede år fremherskende landskabsmønster. Det var på disse strandenge og indlandsoverdrev, samt i Kongelunden og sommerhushaverne på de tidligere overdrev, at de fleste tornskader yngede i mellemkrigsårene og umiddelbart efter anden verdenskrig, og til dels også i tjørnene langs de dyrkede arealer. På Fig. 1 ser man da også tydeligt, hvorledes bestanden af tornskader – og hermed også bestanden af Høgesangere – i årene 1935-1955 overvejende fandtes i en relativt smal zone langs øens vest- og sydkyst. I årene omkring århundredskiftet strakte en tilsvarende ynglezone af Rødrygget Tornskade sig ned langs Amagers østkyst på de daværende strandenge og landsbyoverdrev.

I dette landskabsmønster er der naturligvis, også i nyere tid, sket store forandringer i retning af en stadigt øget urbanisering af de tidligere gode tornskadebiotoper. Således er Søvang, omegnen af Dragør og andre områder på det sydlige Amager i løbet af 1960'erne og 1970'erne blevet forvandlet til kompakte villabyer. Tilsammen drejer det sig om områder, der rummede over halvdelen af den tidligere bestand på ca 100 par tornskader. De terræner, på hvilke resten af bestanden fandtes, eksisterer stadig mere eller mindre uforandret i dag, bl.a. Amager Fælled, Kongelunden og Syd-amagers strandenge, men tornskadebestanden er blevet voldsomt reduceret, langt mere end arealet af biotoperne. Ved 1970'ernes begyndelse var der kun omkring 10 par tornskader tilbage, og siden er der sket en yderligere nedgang.

Den nyere tids katastrofale nedgang i bestanden af Rødrygget Tornskade, også i det øvrige Danmark, må altså have en anden årsag end byudviklingen. Det er almindeligt antaget, at denne nedgang hovedsagelig skyldes den klimaændring, der har fun-

Ynglebestanden af Rødrygget Tornskade på Amager aftog formentlig gennem hele 1900-tallet, men midt i århundre-
det var der endnu omkring 100 par. Foto: Rune Sø Neergaard.

det sted i retning af et mere fugtigt og køligt vejrlig i den Rødryggede Tornskades yngleperiode. Ligesom Høgesangeren har arten en udpræget østlig udbredelse i områder med fastlandspræget klima, og den synes altså i vidt omfang at have trukket sig tilbage fra Danmark, der ligger på den nordvestlige grænse for udbredelsen. Tendens og årsag ligner altså det der også sås hos Høgesangeren. At det er klimaændringen, der er den væsentligste årsag til tilbagegangen i tornskadebestanden i de senere årtier, medens årsagen til den tidligere tilbagegang formodentlig var overdrevenes forsvinden, synes således bekræftet af udviklingsforløbet på Amager. Der er stadig mange velegnede levesteder herude, men meget få ynglende tornskader.

Jeg er en række ornitologer stor tak skyldig for bistand på forskellig vis. Det gælder først og fremmest Rasmus Reeh for omfattende samarbejde og hjælp i felten i 1930'erne og 1940'erne og for udlån af dagbogsoplysninger. Endvidere den tidligere amagerornitolog, Frits Albrechtsen, for redegørelse for Høgesangerens indvandring i Kongelunden i begyndelsen af 1920'erne, museumsinspektør R. Hørring, Københavns Zoologiske Museum, for udlån af Hans Pedersens optegnelser, og endvidere følgende for feltornitologiske oplysninger om Høgesangeren: C.A. Blume, Niels Hesselbjerg Christensen, Steen Christensen, Svend Christoffersen, Holger Drucker, Ib Gernaa, Erik Hansen,

Poul Hansen, Axel M. Hemmingsen, Joes Ramsøe Jacobsen, Hans Peter Jensen, Børge Knudsen, Axel Koefoed, Halfdan Lange, Børge Palm, Johnny L. Pedersen, Erik Sand, C.J. Tillisch og Niels Henrik Valerius. Desuden Børge Knudsen for stor hjælp med korttegning m.m. og Preben Metz med litteraturoplysninger. Niels Krabbe scannede det oprindelige manuskript til tekstbehandling, mens Peter Lyngs digitaliserede og modificerede kortet (Fig. 1).

Summary

The Barred Warbler *Sylvia nisoria*, a previously numerous breeding bird on Amager, and the Red-backed Shrike *Lanius collurio*

The paper presents data collected during much of the 20th century on one of the largest populations of Barred Warbler and Red-backed Shrike known from any time in Denmark. The study area was the island of Amager near Copenhagen, where at least 40 pairs of Barred Warblers and about 100 pairs of Red-backed Shrikes were found around 1940, when the population of the former probably reached its maximum. Since then, the populations of both species have decreased, especially during the 1950s, and the last confirmed, successful breeding of Barred Warbler on Amager was in 1962. A breeding attempt was noted even in 1965, and some indications suggest that a pair bred successfully in 1970. During the same period, the Red-backed Shrike also decreased, although a few pairs remained at least into the 1980s.

In both species the decrease was connected with a general decrease in Denmark which gradually confined the breeding range of the Barred Warbler to the southeastern parts of the country until, at the turn of the century, the species finally ceased to breed in Denmark. The decrease is thought to have been the result of a development towards a more Atlantic climate during the second half of the 20th century together with the disappearance of the preferred habitat, especially grazed commons with scattered thorny bushes.

During 1924-1964, arrival of the first Barred Warblers was between 6 May and 23 May, with the latest date in 1942 after the coldest and latest spring in the century (Table 3). Eggs were laid from late May, and the first young fledged in late June. The latest recorded adult was seen on 7 August (1954), and the latest juvenile of local origin on 28 August (1924). Migrant juveniles presumably of foreign origin have been found until 21 October (1972).

Referencer

- Christiansen, C.F. 1942: Høgesangeren (*Sylvia nisoria nisoria* (Bechst.)) og dens Forekomst i Kongelunden og på det sydlige Amager. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 36: 93-98.
- Christiansen, C.F. 1944: Hvad er årsagen til Sociabiliteten mellem Høgesanger (*Sylvia nisoria* (Bechst.)) og Rødrygget Tornskade (*Lasius c. collurio* L.)? – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 38: 13-25.
- Cramp, S. (red.) 1992: The birds of the western Palearctic, Vol. VI. – Oxford University Press.
- Debois, A. 1943: Sociabiliteten mellem Høgesanger (*Sylvia nisoria nisoria* (Bechst.)) og Rødrygget Tornskade (*Lasius collurio collurio* L.). – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 37: 214-220.
- Dybbro, T. 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – DOF, København.
- Frølich, T. 1954: Forårstrækket 1952. – Dansk Fugleforskning 2: III.
- Gram, C. 1908-1909: Fuglelivet i København og Omegn for halvhundrede Aar siden. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 3: 27-36.
- Grell, M.B. 1998: Fuglenes Danmark. – Gads Forlag.
- Hagerup, A.T. 1906-1907: Høgesangerens, *Sylvia nisoria*, Udbredelse i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 1: 33-37.
- Hansen, L. 1954: Birds killed at Lights in Denmark 1886-1939. – Vidensk. Meddr dansk naturh. Foren. 116: 269-368.
- Hansen, L. 1962: Fugle på LollandFalster. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 56: 11-46.
- Harboe, J.C. 1939: Præstøegnens Fugle. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 33: 166.
- Helms, O. 1939: Johann Ernst Christian Walter. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 33: 95-107.
- Holstein, V. 1954: Fuglelivet på Jægerspris gods. Iagttagelser fra 1929 til 1952. III Spurvefugle (Passeres). – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 48: 131.
- Kjærbølling, N. 1875-1877: Skandinaviens Fugle. 2. Udgave ved Jonas Collin. – Kjøbenhavn.
- Koefoed, A. 1922: Iagttagelse over Høgesangeren, *Sylvia nisoria* og Tornskaden, *Lanius collurio*, paa Yngleplads. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 16: 126-130.
- Løppenthin, B. 1931: Mindre Meddelelser. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 25: 128-147.
- Rabøl, J. 1969: Småsjældenheder (Høgesanger). – Feltornithologen 11: 87-89.
- Rasmussen, B. 1972: Kongelunden. – Rapport 2, 1972.
- Rasmussen, S.K. 1974: Kongelunden. – Rapport 2, 1974.
- Walter, J.E.C. 1828-1841: Nordisk Ornithologie. – København.

Modtaget første gang 25. februar 1988

Omarbejdet version modtaget 9. december 2006

Antaget 13. december 2006